

STILSKE OSOBITOSTI POSITIONES FRA BAZILIJA PANDŽIĆA

Nobis prima sit virtus perspicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit neque superfluat: ita sermo et doctis probabilis et planus imperitis erit. (QT, VIII, II, 22)

Sažetak

Fra Bazilije Pandžić, bosanskohercegovački povjesničar, arhivist i filolog, poznat je i po svome vrsnom i profinjenom latinskom izrazu. Na latinskom je jeziku pisao povijesne preglede, anale te „positiones“ (pozicije), odnosno izvještaje o životu pojedinih osoba radi njihove beatifikacije ili kanonizacije (o Nikoli Taveliću, Beatrice de Silva i Liberatu Weissu). Budući da pozicija, unatoč svojoj strogoj formi, ima dosta biografskih elemenata, čime je u pravilu stilski bogatija od znanstvenih povijesnih djela te dopušta autoru više stilske slobode i kreativnosti, kao djelo reprezentativno za Pandžićev latinski prozni izraz uzet će se njegova pozicija o Nikoli Taveliću (1961.) jer je ona jedina u cijelosti pisana na latinskome jeziku. U ovome radu analiziraju se stilske osobitosti pozicije u kontekstu njezine svrhe, strukture i sadržaja. Cilj je rada, na temelju analize Pandžićeve pozicije, steći uvid u vrsnost Pandžićeva latinskoga proznog izraza i jezično-stilske postupke koji ga ostvaruju, čime se uz sve njegove osobine povjesničara, znanstvenika i stručnjaka pokazuju i osobine vješta latinista.

Ključne riječi: *Bazilije Pandžić; positiones; latinski izraz; stilistika; stilska analiza.*

LUCIANA BOBAN*

JOSIP GRUBEŠA**

JELENA JURČIĆ***

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

UDK: 811.124'38

929 Pandžić B.

Primljeno: 30. lipnja 2020.

* dr. sc. Luciana Boban, izv. prof., Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet
luciana.boban@ff.sum.ba

** dr. sc. Josip Grubeša, docent, Ministarstvo pravde BiH,
jogrubesa@gmail.com

*** dr. sc. Jelena Jurčić, Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet
jelena.jurcic@ff.sum.ba

Uvod

Fra Bazilije Pandžić rođen je 30. siječnja 1918. godine u Drinovcima, a klasičnu gimnaziju završio je na Širokome Brijegu. Stekao je dva doktorata: 1945. godine doktorat iz povijesti na rimskome sveučilištu Antonianum te 1951. godine doktorat iz islamskih znanosti na rimskom državnom sveučilištu La Sapienza. Na Vatikanškoj školi za arhivistiku, paleografiju i diplomatiku godine 1947. stekao je titulu *palaographus et archivarius*. Punih 38 godina vodio je i središao Generalni arhiv franjevačkoga reda u Rimu te sudjelovao na brojnim međunarodnim kongresima arhivara. Objavio je dvadeset i jednu znanstvenu knjigu i dvije knjige sjećanja, stotine znanstvenih i stručnih radova te brojne članke u novinama i časopisima. Pisao je uglavnom na hrvatskome, latinskome i talijanskome jeziku, ali i na engleskome, francuskome, njemačkome i španjolskome. Objavio je dva monumentalna sveska važna za opću povijest franjevačkoga reda. Kao vanjski ekspert Kongregacije za proglašenje svetaca objavio je tri tzv. pozicije (*positiones*), povijesno-kritička izdanja o životu i djelovanju pojedinih osoba, između ostalih i o bl. Nikoli Taveliću, na temelju čega ga je papa Pavao IV. proglašio svetim.¹ Navedene pozicije sadrže izvještaj o životu, krjepostima, mučeništvu ili čudesima osobe koja je u postupku beatifikacije ili kanonizacije.² Kao takve pozicije sadrže dokumentirane povijesno-kritičke prikaze, uz dosta biografskih elemenata, pri čemu se istodobno može pokazati autorova učenost, znanstvenost i objektivnost, ali i kreativnost, naklonost i vještina izražavanja. Prva Pandžićeva pozicija iz 1961. godine govori o životu i smrti Nikole Tavelića³, druga pozicija iz 1970. godine govori o Beatrice de Silva⁴, a treća pozicija iz 1983. godine povijesni je prikaz života njemačkoga franjevca Liberata Weissa⁵. Iako svako

¹ Mario Bušić, „Uvodna riječ, čestitarska...“, Ivica Musić (ur.), *Opera Dei revelare honorificium est – Zbornik radova u čast Baziliju Pandžiću*, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM – Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru – Matica hrvatska, ogranak Grude, Mostar – Grude, 2018., str. 11-12.

² Usp. Velimir Blažević, „Proglašavanje blaženika i svetaca kroz povijest i danas“, *Bosna franciscana*, 13 (2015.), str. 53-86.

³ Bazilije Pandžić, *Sacra Rituum Congregatio, Sectio historica, n. 12: Sebenicen. Declarationis martyrii B. Nicolai Tavelic sacerdotis professi Ordinis Fratrum Minorum in odium fidei, ut fertur, in civitate Ierusalem interfecti (+1391), Positio super martyrio ex officio concinnata, Typis Polyglotis Vaticanis*, Rim, 1961. (u daljnjem tekstu: *Declarationis*).

⁴ Bazilije Pandžić, *Sacra Congregatio pro causis Sanctorum, Officium Historicum n. 6: Toletana Canonizationis Beatricis de Silva Fundatricis Monialium Franciscalium a Santissima Conceptione († c. 1492), Positio super vita et virtutibus ex officio concinnata*, Rim, 1970.

⁵ Bazilije Pandžić, *Sacra Congregatio pro causis sanctorum, Officium historicum, n. 108: Viennen. Beatificationis seu declarationis martyrii servi Dei et 2 sociorum O. F. M. in odium fidei, uti fertur, anno 1716 in Aethiopia occisorum Positio super martyrio ex officio concinnata*, Rim, 1983.

od navedenih dijela ima sažetak (*summarium*) napisan na latinskome, samo je djelo o Nikoli Taveliću u cijelosti napisano na latinskome jeziku (osim početnih osamnaest stranica koje su naslovljene „Inquisitio“, a potpisuje ih A. P. Frutaz, *relatore generale*). Godinu nakon izdavanja djela o Nikoli Taveliću, s naslovom *Sacra Rituuum Congregatio, Sectio historica, n. 12: Sebenicen. Declarationis martyrii B. Nicolai Tavelić sacerdotis professi Ordinis Fratrum Minorum in odium fidei, ut fertur, in civitate Ierusalem interfecti (+1391), Positio super martyrio ex officio concinnata* (u daljnjem tekstu: *Declarationis*) Pandžić izdaje kratak članak od pet stranica s naslovom *Chronologia b. Nicolai Tavelić*, gdje navodi podatke iz trećega dijela djela *Declarationis*, koje je naslovljeno kao *Documenta*.

1. Pretpostavke stilske analize

Prije stilske analize bilo kojeg teksta, odnosno djela, nužno je razmotriti koje sve pretpostavke, stajališta, načela, metodologiju i elemente može imati stilistika kao znanstvena disciplina. Pri tome se specifičnosti latinskog jezika kao medija mogu reflektirati kao višestruko usložnjavanje tih istih pretpostavki, stajališta, načela, metodologije i elemenata. Osim specifičnosti latinskoga jezika kao takva, treba se uzeti u obzir i svrha djela, vrsta djela te razdoblje u kojem je djelo pisano. Uzimajući sve to u obzir, prije analize valja naglasiti da se kao osnovne karakteristike Pandžićeve pozicije mogu navesti: latinski jezik, kršćanski latinski standard, znanstveni stil, autorova pripadnost franjevačkom redu te da je govornik hrvatskoga i talijanskoga jezika, sredina 20. stoljeća, neknjiževno djelo (povijesno-kritički prikaz o životu osobe za koju se vrši proces beatifikacije ili kanonizacije) te stroga forma djela. Uz navedene osnovne karakteristike za sam će se stil pokazati kao bitne i neke druge, koje će na neki način biti povezane s Pandžićevim stilom, ali i samom stilskom analizom. Također, stilska analiza pokazat će koliko je Pandžić našao prostora za stilske finese uzimajući u obzir sva ograničenja koja su određena svrhom i formom *positio* kao vrstom djela.

Govoreći o stilu općenito, ako se pođe od činjenice da je stil „skup jezičnih obilježja koja se razlikuju od pisca do pisca“⁶ te da je to više obilježje pripadno planu izraza, a ne toliko planu sadržaja, može se primijetiti raslojavanje jezika pri čemu se formiraju četiri tipa raslojavanja: socijalno, teritorijalno, individualno i funkcionalno-stilsko⁷. Prema Pranjiću „sa stilističkog stajališta – sve što postoji u jeziku dobro

⁶ Krunoslav Pranjić, „Stil i stilistika“, Zdenko Škreb – Ante Stamać (ur.), *Uvod u književnost*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1983., str. 194.

⁷ Marina Katnić-Bakaršić, *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute, Budapest, 1999., str. 19.

je, ali nije jednako vrijedno. Dobro je pod jednim uvjetom: da služi svrsi. A svrhe su u jeziku dvije temeljne: komunikativna i ekspresivna⁸. Pranjić još naglašava da će „stil kao kvalitet u jeziku postići, čak umjetnik u riječima postati, onaj koji se domogne posvemašnje ekonomičnosti svoga izraza, posvemašnje preciznosti“⁹.

Bez ikakve dublje analize može se pretpostaviti da je pozicija *Declarationis martyrii B. Nicolai Tavelić* pisana znanstvenim funkcionalnim stilom, za koji Marina Katnić-Bakaršić kaže da mu „tradicionalno stilističari pripisuju svojstva objektivnosti, preciznosti, točnosti, a često i racionalnosti“. Međutim, pretpostavlja se da se autor koji se bavi kritičkim izdanjima ne može uvijek odreći emocionalno-ekspresivnih sredstava i samim tim inkorporira u svoj tekst određenu dozu subjektivnosti. Upravo to čini nijansu u razlici između stila pojedinih znanstvenih djela i njihovih autora. Dominantno jezično obilježje u takvim tekstovima predstavljaju reference i fusnote kojima je primarna funkcija donošenje, odnosno potvrda iznesenih informacija. Te iste fusnote otvaraju vrata intertekstualnosti pri čemu jedan tekst pomaže iščitavanju drugoga. Autori takvih tekstova teže formi za izražavanje svoje radnje pa koriste 1. lice množine¹⁰, pasivne konstrukcije te određena leksičko-sintaktička sredstva koja su zbog prečeste uporabe postala okvir znanstvenoga stila, u koji bi se još mogle uvrstiti kratice i sažetci.

S druge strane, stilaska analiza podrazumijeva postojanje određenih elemenata stila bez obzira na to o kojoj je vrsti djela i žanru riječ. Prema Škreb, u takve elemente spadaju i mikrostrukture, za koje on tvrdi da su „odrazi oblikovnih postupaka samog jezika koje one preobrazuju u izražaj afekta“¹¹. Škreb razlikuje četiri takve mikrostrukture:

1. mikrostruktura opozicije, oprjeke, kontrasta
2. mikrostruktura ponavljanja
3. mikrostruktura pojačavanja
4. mikrostruktura prenesena slikovita značenja.

On dalje navodi da sve ove mikrostrukture imaju naziv „figure i tropi“, ali da „nema potrebe da se taj naziv zadrži“¹². S druge strane, Solar ima drukčiju podjelu

⁸ Krunoslav Pranjić, *Jezik i književno djelo*, Školska knjiga, Zagreb, 1968., str. 31.

⁹ Isto, str. 32.

¹⁰ Usp. M. Katnić-Bakaršić, n. dj., str. 28. Marina Katnić Bakaršić piše da se u 19. stoljeću koristilo 1. l. množine za izražavanje autorske radnje, ali se u suvremenom tekstu 20. stoljeća teži bezličnosti kroz pasivne konstrukcije i bezlične glagole te se tako postiže veći stupanj objektivnosti.

¹¹ Zdenko Škreb, „Mikrostrukture stila i književne forme“, Zdenko Škreb - Ante Stamać (ur.), *Uvod u književnost*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1983., str. 253.

¹² Z. Škreb, n. dj., str. 255.

osnovnih stilskih sredstava među kojima razlikuje „figure dikcije (asonancija, aliteracija, onomatopeja, anafora, epifora, simploka, anadiploza)“, što bi odgovaralo Škrebovoj mikrostrukturi ponavljanja, zatim „figure riječi ili trope (metafora, metonimija, personifikacija, sinegdoha, eufemizam, epitet, alegorija, simbol)“, što bi bila Škrebova mikrostruktura prenesenih značenja, „figure konstrukcije (inverzija, retoričko pitanje, elipsa, asindeton, polisindeton)“, što bi bilo najbližnje Škrebovoj mikrostrukturi pojačavanja, te „figure misli (poredba ili komparacija, antiteza, hiperbola, litota, gradacija, ironija, paradoks, oksimoron)“, što je mješavina Škrebove mikrostrukture opozicije i pojačavanja.¹³

1.1. Specifičnosti latinske stilistike

Pored svega rečenoga, pri stilskoj analizi bilo kojeg latinskog teksta nužno je uzeti u obzir više perspektiva, odnosno krenuti iz različitih polazišta referirajući se na kontekst sama djela. Latinska stilistika postala je dio historijske stilistike, pri čemu se povijest uporabe latinskoga jezika dijeli na dva osnovna razdoblja: razdoblje uporabe latinskoga jezika kao govornoga jezika (antika) te razdoblje uporabe latinskoga jezika kao artifičijelnoga jezika zamišljene zajednice „konstruiranog nadnacionalnog kolektiva ujedinjenog ideologijom, religijom, kulturom, civilizacijom“¹⁴. Taj je stilizirani jezik unificiran u gramatikama, školskim autorima i obrazovnom sustavu, a Jovanović vjeruje da je upravo u toj konzervativnosti glavna vrijednost formalnoga latinskog¹⁵, pa time i glavno obilježje njegove stilistike. Dok moderne stilistike bježe od svoga korijena – retorike, kod latinske se stilistike taj bijeg nikada nije odigrao. Naglašavajući potrebu da se izgradi znanstvena latinska stilistika, u svome radu *A Science of Style* Morris naglašava kako su dva impulsa oblikovala istraživanje stila – to su retorika i sintaksa.¹⁶ Tim pristupom pokušavaju se ostvariti rezultati koje on formulira u trima postulatima: 1. latinski tekst, počevši od najjednostavnijih tekstova, pun je prirodnih polusvjesnih ukrasa; 2. pogreška je prilaziti analizi stila jednoga autora kao jedinstvenoj materiji; 3. trebaju se konkretnije označiti različiti stilovi, npr. proza od poezije i sl.¹⁷ Prema Julesu Marouzeauu znanost stila postoji jedino ako je autor slobodan birati u njegovim jezičnim izborima. Taj se izbor može vježbati i proširiti učenjem morfologije, sintakse, semantike i leksika te ritma kojim to iznosi. Tim

¹³ Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 73-87.

¹⁴ Neven Jovanović, *Stilističko čitanje Marulićeva Evanđelistara*, FF-press, Zagreb, 2011., str. 45.

¹⁵ Isto, str. 46.

¹⁶ Edward P. Morris, „A Science of Style“, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 46 (1915.), str. 108. Usp. N. Jovanović, n. dj., str. 47.

¹⁷ E. P. Morris, n. dj., str. 117-118.

odabirom postaje *parole*, a ta ukupnost potencijala jezika je saussureovski *langue*.¹⁸ Prema Marouzeau stilistika promatra konkretna ostvarenja raspoloživih mogućnosti. Njegovi vrijednosni kriteriji su primjerenost (temi, žanru, situaciji) i odnos prema tradiciji (originalnost ili konvencionalnost). Landfester u kratkom teorijskom uvodu svoje stilistike *Einführung in die Stilistik der griechischen und lateinischen Literatursprachen* ističe da stilsku vijednost ne nosi samo retorički ornatu, nego i gramatička izražajna sredstva, odnosno da stil postoji i bez figura i nekoga otklona, te da stil postoji u svakom tekstu i vrsti teksta, i to ne samo umjetničkoj književnosti.¹⁹ I Landfester i Ax koriste kao elemente za opis stila fonem, morfem, leksik i rečenicu. Nakon ispisivanja kataloga stilskih pojava, Landfester ide u niže zasebne kategorije kao što su jezični dijalekt, različita razdoblja historijske gramatike, retorika tropa i figura te lingvistika teksta o koherenciji i izmjeni teme i reme. Ax dijeli stilističku praksu na stilističke gramatike, retoričke analize, radove iz povijesti stila i radove o stilu pojedinih autora.

Kao osnovna podjela stilistike antičkoga latinskoga može se uzeti podjela na opću i posebnu stilistiku, pri čemu opća polazi od ukupnosti korpusa tekstova rimske antike, a posebna proučava ili razdoblje ili pojedinog autora ili neki korpus sužen po nekom kriteriju. Unutar osnovne podjele stilske analize razlikuju se prema teorijskoj osnovi, gdje se jedne oslanjaju na jezikoslovlje, a druge na retoriku.²⁰ U kontekstu stilske analize latinskih antičkih djela zanimljiv je rad Eckarta Zundela, koji je analizirao stil Kvintilijanove *Institutio oratoria*. Zanimljivost njegove analize upravo je u odabiru predmeta analize koji ne pripada lijepoj književnosti, nego je udžbenik. Zundela je pritom zanimala nehomogenost Kvintilijanova udžbenika u kojem postoje dva načina govora – *Lehrbuchstil i rhetorischer Stil* – pri čemu stil udžbenika karakterizira jasnoća i jednostavnost dok je retorski stil poznat po svojoj afektivnosti i kićenosti. Zundel je prikazao ta dva stila u tekstu i objasnio njihovu realizaciju i uvjetovanost odabira pojedinoga stila.²¹

Analiza latinske stilistike bilo kojeg antičkog autora postala je lakša uvođenjem njihovih tekstova u baze podataka kao što su *Perseus Digital Library* i *The Latin Library* jer takva dostupnost olakšava stilometrijske analize. Navedena teorijska

¹⁸ N. Jovanović, n. dj., str. 47.

¹⁹ N. Jovanović, n. dj., str. 47; Manfred Landfester, *Einführung in die Stilistik der griechischen und lateinischen Literatursprachen: Mit einem Beitrag von Barbara Kühn über Formen des Prosarhythmus*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1997., str. 3-5.

²⁰ N. Jovanović, n. dj., str. 51.

²¹ Eckart Zundel, *Lehrstil und rhetorischer Stil in Quintilians institutio oratoria: Untersuchungen zur Form eines Lehrbuchs*, Haag und Herchen, Frankfurt/Main, 1981. Usp. N. Jovanović, n. dj., str. 56-57.

polazišta i analize pokazatelj su u kojim sve smjerovima mogu ići istraživanja latinskoga stila klasičnih autora.

1.2. Kršćanski latinski i postantička uporaba latinskoga jezika

Među djelima na latinskome jeziku posebno mjesto zauzimaju djela na tzv. kršćanskom latinskom. Ona su specifična na više načina:

1. javljaju se još od 2. stoljeća poslije Krista, pri čemu je postojanje kršćanskoga latinskoga standarda definitivno potvrđeno krajem 4. stoljeća kada crkveni oci, osobito Augustin, počinju opisivati ili propisivati posebnosti kršćanske uporabe jezika
2. istodobno mogu pripadati i klasičnom i postklasičnom razdoblju
3. sva djela na kršćanskom latinskom, čak i ona djela na kršćanskom latinskom koja kronološki pripadaju razdoblju antike, imaju potpuno druga polazišta pri stilskoj analizi, što je uvjetovano njihovom specifičnom svrhom, kontekstom, adresatima i autorima
4. odbacuju standardne i školske retoričke tehnike te se otvaraju jezičnim pojavama govornoga latinskoga kršeći načela klasičnoga jezičnoga purizma.²²

Dijakronijski fenomen kršćanskoga latinskoga jezika u srednjem vijeku prestaje biti *lingua paterna* bilo kojem narodu te srednjovjekovni latinski jezik postaje jezikom učene društvene skupine – kancelara, kraljeva, obrazovatelja i duhovnika. On širi svoje granice na zemlje i narode koji nikada nisu ni bili prisutni pri čemu se njegove promjene i prilagodbe nisu događale u istome omjeru i intenzitetu (npr. u Engleskoj prodiranjem latinskoga nije došlo do tolike negativne interferencije s engleskim koliko je u Irskoj s irskim²³). Nakon karoliške reforme latinski se uči na temelju kasnoantičkih i srednjovjekovnih gramatika (Donat, Priscijan), a stilske finese su biblijske ili patrističke dok utjecaja klasičnih pisaca ima samo u tragovima. S druge strane, kršćanski latinski dio je srednjovjekovnoga latinskoga jezika koji ima dvije bitne (donekle suprotstavljene) funkcije: prva funkcija je uspostavljanje veze s

²² Sheerin Daniel, „Christian and Biblical Latin“, Frank A. C. Mantello – Arthur George Rigg (ur.), *Medieval Latin: An Introduction and Bibliographical Guide*, The Catholic University of America Press, Washington, D.C., 1996., str. 156. Usp. N. Jovanović, n. dj., str. 64.

²³ Peter Stotz, „Die lateinische Sprache im Mittelalter“ („Le sorti del latino nel medioevo“), Guglielmo Cavallo – Claudio Leonardi – Enrico Menestò (ur.), *Lo spazio letterario del medioevo, I: Il medioevo latino, II: La circolazione del testo*, Rim, 1994., str. 153-190. Više o promjenama koje su se događale latinskom u određenim zemljama Europe u srednjem vijeku vidi Peter Stotz, „Formenlehre, Syntax und Stilistik“, *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*, sv. 4, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1998. Usp. N. Jovanović, n. dj., str. 65.

antičkim uzorima, pri čemu jezična norma pruža intenzivno čitanje i interpretaciju antičkih stilskih postupaka, a druga je funkcija povezivanje ljudi u društvo i kulturu čitave tadašnje Europe pri čemu je jezična norma latinskoga puka gramatička korektnost.²⁴

Od 13. stoljeća u promoviranje latinskoga jezika uključuju se i sveučilišta koja razvijaju svoj skolastički svjetonazor. Znanost ima prednost nad klasičnim autorima, a stil latinskoga izraza je neukrašen, stručan i funkcionalan te sustavno odbacuje obilježja *Kunstsprache*, obiluje neologizmima, jednostavnom sintaksom i repetitivnošću. Varijacija (*copia verborum*), glavno obilježje latinskoga književnoga standarda, u skolastici je ne samo zanemarena nego i nepoželjna jer može donijeti nejasnoće i nepreciznosti.²⁵ Za razliku od skolastike, koja je koristila kršćansku latinsku normu, razdoblje humanizma i renesanse ponovo se vraća antici kao isključivu uzoru, inzistirajući na jezičnom purizmu.

Istraživanja vezana za latinsku stilistiku kršćanskoga, srednjovjekovnoga i novovjekovnoga latinskoga imaju ista mjerila kao ona istraživanja vezana za latinističku maticu. Riječ je o deskriptivnim oruđima gdje se stil analizira sa stajališta autora i autorova doba te žanrovskim modelima, bez suvremenih promišljanja o stilu. Radovi nastali u ovakvu ozračju obično pripadaju nekom od sljedeća triju tipova (ili kombiniraju njihove elemente):

1. katalog s rubrikama „stilističke gramatike“
2. interpretacija koja odabranim primjerima potvrđuje ili osporava odabrane metastilističke iskaze, upute ili teze (autora ili njihovih suvremenika, antičkih autoriteta ili samih istraživača)
3. monografija koja unutar odabrana korpusa prati određeno stilsko obilježje ili skupinu obilježja („stilski kompleks“).²⁶

Kao što klasično razdoblje nije homogeno, već se dijeli na posebne, stilski različite segmente, homogena nisu ni razdoblja u kojima se koriste varijante latinskoga (kroz gotovo tisućgodišnji srednji vijek te novi vijek), što znači da stilističko istraživanje biva dodatno dijakronijski usložnjeno. Pojava koja je u jednom razdoblju bila snažno stilski obilježena može u idućem postati uobičajenom, čak banalnim jezičnim obratom. Zbog svega toga Stotz smatra da tek iz cjeline djela izlazi na vidjelo autorova *Stilwille* prema kojoj se određuju pojedine realizacije te se dotiče i shvaćanja stila kao puta do mentaliteta, odnosno područja koje zanima modernu kritičku stilistiku, no

²⁴ N. Jovanović, n. dj., str. 66.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto, str. 68.

ovakve analize smatra teško izvedivima za udaljena povijesna razdoblja.²⁷ Pritom treba imati na umu da analiza neklasičnih latinskih tekstova može samo uvjetno govoriti o oponašanju stila jer je poznavanje latinskoga jezika danas svedeno na gramatičku kompetenciju dok se smatra da stil treba biti prepušten intuiciji.

Navedene kompleksnosti otežavaju stilistici steći „egzaktnije“ spoznaje, određena i konsenzus oko temeljnih definicija, nazivlja, predmeta, svrhe i domene stilistike kao znanstvene discipline.

2. Karakteristike stila Pandžićeve pozicije o Nikoli Taveliću

Kako je već rečeno, stilska analiza jednog latinističkoga djela, kakva je Pandžićeva pozicija o Nikoli Taveliću, ima svoje specifičnosti, zakonitosti te poseban kontekst. Pri takvoj analizi, osim elemenata stila jedinstvenih za sva djela, bez obzira na to kako te elemente definirale teorije stila, uvijek se uzimaju u obzir i karakteristike latinskoga jezika kao medija, „bliskost“ njegova izraza s Ciceronovim, interferencije nacionalnih jezika, specifičan kontekst djela te poseban leksik. Takva „paralelna“ analiza daje zaključke o „vrsnosti“ latinskoga izraza, vještini i klasičnoj lektiri autora te smješta jedno latinističko djelo u „koordinatni sustav“, gdje su na vodoravnoj koordinatnoj osi vremenska razdoblja latiniteta, a na okomitoj kvaliteteta djela, njegov značaj i utjecaj. Stilska analiza Pandžićeve pozicije odredit će na kojoj je ona točki takvog koordinatnog sustava. Naravno da će se odabir primjene jednih stilističkih pretpostavki i metodoloških postupaka odraziti kao „propuštanje“ nekih drugih, pri čemu će važnu ulogu imati i stil same stilske analize, ali u mnoštvu različitih stilističkih teorija i još različitijih praksi, što je neminovno. U ovoj stilskoj analizi u Pandžićevoj će se poziciji tražiti oni elementi koji se na bilo koji način mogu nazvati „stilskim“, odnosno koji daju bitnu informaciju o karakteristikama stila samoga djela uzimajući u obzir njegov kontekst, ali i njegova ograničenja određena strogom formom „positio“ kao vrste djela.

Pišući o životu Nikole Tavelića, Pandžić započinje rečenicom: „*Pauca de vita B. Nicolai Tavelić, martyris ex ordine Fratrum Minorum, cognoscimus.*“²⁸ Korištenje *pluralis modestiae* „cognoscimus“ upravo u inkoativnoj rečenici latinskoga teksta moglo bi se smatrati autorovom namjerom izravnoga i neprimjetnoga uvođenja čitatelja

²⁷ N. Jovanović, n. dj., str. 69-70. Usp P. Stotz, *Handbuch...*, 1998.

²⁸ B. Pandžić, *Declarationis...*, str. 21.

Napomena: Riječi iz Pandžićevih citata, koje autori ovoga rada žele naglasiti, bit će istaknute kosim slovima.

u tekst. Međutim, osim što je *pluralis modestiae* jedna od karakteristika znanstvenoga stila, on je toliko čest u franjevačkim djelima da ga se može smatrati i pravilom, odnosno formulaičnim izrazom, bez ikakvih stilskih osobitosti.

Pasivnim glagolima i neodređenim zamjenicama u konstrukcijama autor pokušava postići neutralnost i objektivnost, a time i znanstvenost i vjerodostojnost, npr.:

- „Tavelić aut Tavilić (...) patrio sermone appellatur“
- „quidam volunt eum conventus Bribirensis fuisse alumnum“²⁹.

Pri tome treba imati na umu da je pasiv uobičajeniji u latinskome jeziku nego, primjerice, u hrvatskome i neovisno o znanstvenome stilu pa se on kao element stila Pandžićeve pozicije može uzeti u obzir samo u tom kontekstu.

S druge strane, nasuprot uporabi pasiva radi objektivnosti, kroz emocionalno-ekspresivna sredstva koja karakterizira česta uporaba superlativa, Pandžić implicira i subjektivnost, odnosno naklonost, npr.:

- „ac Deo devotissimus, praelatis suis obedientissimus et probatissimus pluribus annis vixit, donec nempe a mahumedanis die 14 novembris 1391 una cum aliis tribus fratribus (Deodato a Ruticinio, provinciae Aquitaniae, Petro a Narbona, provinciae Proviciciae, et Stephano a Cuneo, provinciae Januae) Hierosolymis occisus est.“³⁰

Može se reći da je ovakva naklonost očekivana jer Pandžić kao pripadnik franjevačkoga reda kroz ovu poziciju navodi dokaze svetosti prvoga hrvatskoga svetca, koji je bio i franjevac. Osim toga, upravo je naklonost ona karakteristika koja je zajednička svim vrstama djela o životu svetaca od prvih stoljeća kršćanske književnosti do danas (*passiones, acta martyrum, legende*), jer su tu naklonost jednako dijelili i autori i čitatelji navedenih djela.

Kroz cijeli tekst Pandžić čitatelju sugerira intertekstualnost citirajući izvore na rubovima stranica djela. Marina Katnić-Bakaršić objašnjava da je znanstveni tekst sjajan primjer intertekstualnosti jer podrazumijeva navodnike, citate, prepričavanje tuđega govora, polucitate, popis korištene literature, fusnote i slično³¹, drugim riječima paratekstove³². Pandžić se najviše koristi nepotpunim citatima³³ i djelomično prenosi jedan segment prototeksta te označava postojanje „drugoga“, potpunoga citata, unoseći komparativnu bilješku:

²⁹ B. Pandžić, *Declarationis...*, str. 21.

³⁰ Isto, str. 21.

³¹ M. Katnić-Bakaršić, n. dj., str. 28.

³² Gorana Stepanić, „Marulićevi latinski paratekstovi“, *Colloquia Maruliana*, 12 (2003.), str. 59.

³³ Dubravka Oraić-Tolić, *Teorija citatnosti*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1990, str. 18.

- „scripserunt ‘vulgari Italico atque Arabico’ vel potius ‘litteris Italicis lingua Arabica’, ut dicit exemplar relationis de eorum morte Sibenicense.“³⁴

Iako su najučestaliji intrasemiotički citati³⁵, opus njegovih citata čine i intersemiotički metatekstualni signali koji upućuju na djela Tacita ili Svetonija, primjerice:

- „Iuvat proinde rem sine ira et studio examinare et ea quae documenta de temporibus vitae nostri Beati sinunt in lucem proferre“³⁶
- „... et flagellis ac fustibus sic fratres verberabat, ut illi mortui viderentur“³⁷.

Sva ova obilježja zapravo su autoreferencijalna jer potvrđuju njegov kredibilitet kao istraživača, ali i kao učena intelektualca. Budući da svaka cjelina Pandžićeve pozicije prema svim obilježjima (ustaljene fraze, konektori, fusnote, *pluralis modestiae*, pasivne konstrukcije) pripada okviru znanstvenoga stila, djelo potvrđuje i Škiljanovu teoriju o fetišizaciji znanstvenoga stila³⁸.

2.1. Struktura i mikrostrukture Pandžićeve pozicije o Nikoli Taveliću

Kao povijesno-kritičko djelo *Declarationis martyrii B. Nicolai Tavelić* sastoji se od triju dijelova, od kojih su dva napisana na latinskome jeziku. Prvi je latinski tekst *Summarium de vita, martyrio, et cultu B. Nicolai Tavelić* koji je podijeljen na tri manje cjeline označene podnaslovima: *De vita B. Nicolai*, *De martyrio B. Nicolai* i *De cultu publico B. Nicolao tributo*, dok se druga i treća cjelina dijele na još tri manje cjeline. Druga cjelina *De martyrio B. Nicolai* dijeli se na: 1. *Praeparatio ad martyrium*, 2. *Cursus martyrii*, 3. *De forma martyrii*. Treća cjelina *De cultu publico B. Nicolao tributo* dijeli se na: 1. *De eius cultu publico usque ad eius confirmationem*, 2. *Confirmatio cultus publici B. Nicolao de immemorabili praestito*, 3. *Concessionones festi in honorem B. Nicolai*. Već iz same strukture očituje se sklonost simetričnosti, skladnosti i sistematičnosti te posebno broju „tri“, za koji Chevalier i Gheerbrant navode da izražava intelektualni i duhovni red, u Bogu, u kozmosu i u čovjeku, te da je to dovršenost

³⁴ B. Pandžić, *Declarationis...*, str. 22.

³⁵ D. Oraić-Tolić, n. dj., str. 21.

³⁶ B. Pandžić, „Chronologia b. Nicolai Tavelić“, *Antonianum*, 37 (1962.), Rim, str. 140.

³⁷ B. Pandžić, *Declarationis...*, str. 23. Usp. Svetonije, *Vita divi Titi*: „Hos assidue in foro *flagellis ac fustibus* caesos ac novissime traductos per amphitheatri arenam...“.

³⁸ Dubravko Škiljan, *Lingvistika svakodnevnice*, Književna zajednica Novoga Sada, Novi Sad, 1989., str. 68-81.

božanskoga jedinstva, jer je Bog jedan u trima božanskim osobama³⁹. Pozicija kao makrostruktura književnoga izražavanja sastoji se od:

1. mikrostruktura opozicije, oprjeka, kontrasta
2. mikrostruktura ponavljanja
3. mikrostruktura pojačavanja
4. mikrostruktura prenesena slikovita značenja.

Pandžićev izraz analiziran kroz mikrostrukture stila donosi potpunu misao, sa-
držaj te afektivni izražaj njegova teksta. Mikrostrukture opozicije provedene su kroz
antiteze i oksimorone koje u svome kontrastu ističu osnovnu misao, npr.:

- korištenje antiteze pri navođenju govora Nikole Tavelića i ostalih mučenika pred kadijom: „*ipsa (lex Mahumedi) continentur mendacia... multa alia quae non inducunt hominem ad bonum et virtutes, sed ad malum et vitia*“⁴⁰
- korištenje ukalupljenog oksimorona: „*Eorum gloriosam mortem Hispania quoque admirabatur...*“⁴¹.

Kao mikrostruktura ponavljanja u Pandžića je posebno zanimljivo ponavljanje „*non est Dei nec a Deo*“ čime iskazuje argumente naučavanja mučenika, npr.:

- „*Lex Mahumedi non est Dei nec a Deo, quia illam non probant nec Vetus nec Novum Testamentum (Moyses, Christus nemoque prophetarum illam cognoscit). Non est Dei nec a Deo quia in ipsa continentur mendacia...*“⁴².

Ovakvo ponavljanje ima i svoju fatičku funkciju jer se već nakon drugoga ponav-
ljanja može prepoznati kao ustaljena formula koja je svojstvena pripadnosti vjerskoj
zajednici, što je karakteristika sakralnoga stila⁴³. Afektivnost Pandžić postiže i ponav-
ljanjem sinonima, npr.:

- „*Mahumedus non est nuntius Dei seu propheta, ut ipse affirmat, quia nullum miraculum fecit ut alii prophetae (Moyes, Eliseus, Christus); immo ipse fuit luxuriosus, homicida, gulosus, quod nuntium Dei minime decet.*“⁴⁴

Mikrostruktura pojačavanja primjećuje se kada nabranje prelazi granice
istoznačnica pa dolazi do gradacije, npr.:

³⁹ Jean Chevalier – Alain Gheerbrant, *Rječnik simbola*, Kulturno-informativni centar Naklada Jesen-
ski i Turk, Zagreb, 2007., str. 773.

⁴⁰ B. Pandžić, *Declarationis...*, str. 23.

⁴¹ Isto, str. 25.

⁴² Isto, str. 23.

⁴³ M. Katnić-Bakaršić, n. dj., str. 23.

⁴⁴ B. Pandžić, *Declarationis...*, str. 23.

- „Non est Dei nec a Deo quia in ipsa continentur *mendacia*, docentur *impossibilia*, *derisoria*, *contradictiones et multa alia* quae non inducunt hominem ad bonum et virtutes, sed ad malum et vitia.“⁴⁵.

Mikrostrukture prenesena značenja nisu česte u Pandžića, što je i logično, jer je ipak „positio“ službeni dokument i nastoji se izbjeći bilo kakva dvosmislenost. Međutim, na nekim se mjestima može prepoznati personifikacija, npr.:

- „Cum hoc responsum mahumedani audissent, '*inebriati furore*', in fratres irruerunt eosque gladiis disseuerunt.“⁴⁶

Mikrostrukture stila možda se doimaju nelogičnima u tekstovima znanstvenoga stila. Ipak, figurativnost tog istog znanstvenog stila specifičnog je karaktera, a funkcija im je argumentativna. U drugome tekstu o Nikoli Taveliću, *Chronologia b. Nicolai Tavelić*, Pandžić, kako bi potpuno opravdao materiju, koristi i retorička pitanja i ustaljene fraze u funkciji metafore, npr.:

- „Quid igitur in hoc textu dicitur quandiu B. Nicolaus in palaestina remanserit? Revera...“⁴⁷;
- “in lucem proferre“⁴⁸;
- „prae manibus habuerit“⁴⁹;
- „testem fide dignum“⁵⁰.

2.2. Razine stilema Pandžićeve pozicije o Nikoli Taveliću

Moderna je stilistika „ars inveniendi izražajnih sredstava i stilističkih postupaka“⁵¹. Stilem kao jedinica pojačane izražajnosti jezika⁵² najviše govori o stilu jednoga autora, pa se tako iz Pandžićeve stilematike mogu izdvojiti fonostilemi, morfonostilemi, sintaktostilemi i semantostilemi.

Pod fonostilemima podrazumijevaju se stilemi na planu fonetike i fonologije jezičnoga izraza. Pandžić se često koristi aliteracijom pri čemu konsonantska skupina *nt*, koja po psiho-akustičnoj analizi pripada niskoj frekvencijskoj vrijednosti,

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto, str. 24.

⁴⁷ B. Pandžić, *Chronologia...*, str. 141.

⁴⁸ Isto, str. 140.

⁴⁹ Isto, str. 143.

⁵⁰ Isto, str. 142.

⁵¹ K. Pranjić, *Stil...*, str. 194.

⁵² M. Solar, n. dj., str. 95.

„tamno“ oboji tekst. Time postiže tmuran ambijent bezizlaznosti nižući konsonantsku skupinu glasova *nt* i *nd* istodobno ističući fonem *m*, primjerice:

- „*Cum coram mahumendano iudice seu cadī pervenissent, suos rotulos extraxerunt et ea quae scripta erant legebant: docebant religionem mahumedanam non esse veram ac proude ipsos mahumendanos in statu damnationis inueniri.*“⁵³

Slijed mučeništva počinje nizanjem turcizama, čime iznenađuje čitatelje nepoznatim fonološkim transkripcijama, sugerirajući pritom nepoznatost i stranost svega turskoga: njihove vjere, kulture, običaja i pojavnosti općenito:

- „*moscheam el- Omar, Dhu 'l-Higga, Qurban Bayram, cadī*“⁵⁴.

Pod morfonostilemima podrazumijevaju se morfološke varijacije u tekstu, osobito kod sufiksalne tvorbe. Stilski je zanimljiv jusivni konjunktiv koji zamjenjuje funkciju imperativa, npr.:

- „*Sententia circa horam 15 declarata, populus qui iam numerosus evaserat 'Moriantur' clamabat, et flagellis ac fustibus sic fratres verberabat, ut illi mortui viderentur.*“⁵⁵

S obzirom na sintaktostilistiku, u kojoj su važne rečenične cjeline, kod Pandžića je zanimljiva njegova kompozicija dijaloga te prijelaz iz naracije u dijalog i obrnuto:

- „*Cum tale responsum recepisset, iudex iussit illos omnia revocare et mahumedanos fieri, alioquin morentur. Cui fratres iterum fortiter responderunt: 'Nullo modo volumus ista revocare, sed sumus parati pro ista veritate et pro fide catholica ipsam firmiter deffendendo pocius mori et omnia tormenta sustinere, qui omnia que diximus sunt sancta, catholica atque vera'. Tunc iudex una cum suo consilio eos capite damnavit.*“⁵⁶

Semantostilistika je disciplina koja se bavi vezama među riječima i njihovim značenjem zbog čega se semantostilemima mogu smatrati mikrostrukture prenesena značenja. Kako je već navedeno kod analize mikrostrukture prenesena značenja, one kod Pandžića nisu česte zbog formalnosti pozicije kao službenoga dokumenta u kojem se nastoji izbjeći bilo kakva dvosmislenost.

⁵³ B. Pandžić, *Declarationis...*, str. 22.

⁵⁴ Isto, str. 22.

⁵⁵ Isto, str. 23.

⁵⁶ Isto.

Zaključak

Pandžićevo djelo, napisano u drugoj polovici 20. stoljeća, može se smatrati suvremenim latinističkim djelom, odnosno jednim od rijetkih suvremenih latinističkih djela. Kao takvo, ono ima svoje specifičnosti koje se pri stilskoj analizi uzimaju u obzir te se kroz njihovu prizmu promatraju mikrostrukture i stilemi koji čine elemente stila. Budući da je riječ o službenom dokumentu Katoličke Crkve, latinski se jezik može smatrati više „predodređenim“ medijem nego izborom sama autora.

Mikrostrukture stila pronađene u Pandžićevu izrazu mogu se povezati s općim karakteristikama kršćanskoga latinskoga, ali i s tradicijom franjevačke pisane baštine. Naime, kršćanski latinski svoje je uzore izraza i sadržaja svakako imao u patrističkoj književnosti, koja je u pravilu imala više funkcija: apologiju kršćanstva, svrhovitost, obraćanje širim masama, istodobno argumentiranje i dokazivanje navedenih tvrdnji uz poetičnost same poruke kršćanstva. Pored toga, postojanje franjevačke redodržave, u kojoj je Pandžić obnašao više funkcija dugi niz godina, iznijelo je pisana i nepisana pravila o načinu izražavanja i pismene komunikacije s različitim adresatima. Iako se to može činiti kao ograničavajući čimbenik, postoji niz primjera u kojima su franjevci u različitim strogim pismenim oblicima pokazali bogatstvo izraza i širinu klasične lektire.

Analiza stilema na svim razinama pokazuje da Pandžićevu djelu književno-umjetnička funkcija nije primarna, što je i očekivano s obzirom na svrhu i vrstu djela. Međutim, to Pandžića ne sprječava u odabiru „birana“ izraza, posebno na razini fonostilema i sintakstostilema. Pandžić uspješno pronalazi kompromis između jasnoće, objektivnosti, konciznosti i vjerodostojnosti, s jedne strane, te tečnosti i klasične „čistoće“ izraza, s druge strane, dopuštajući pritom interferenciju nacionalnih jezika uglavnom u slučajevima gdje je ta interferencija postala ustaljenom u administrativnom (kršćanskom) latinskom izrazu.

Uzimajući u obzir sve rečeno, može se zaključiti da je Pandžić uz svoj jednostavan stil uspio stilski obojiti tekst koji ima sve karakteristike službenoga dokumenta te ga uspio učiniti zanimljivim i razumljivim i „običnu“ čitatelju, odnosno čitatelju koji nije izravnim sudionikom procesa kanonizacije sv. Nikole Tavelića. Pandžićev životopis pokazuje i dokazuje mnoge njegove vrline, sposobnosti, vještine, ali i vrijednosti, kojima se svakako može dodati i njegova vještina ekonomičnosti jezično-stilskih postupaka.

STYLISTIC CHARACTERISTICS OF FR. BAZILIJE PANDŽIĆ'S POSITIONES

Abstract

Fr. Bazilije Pandžić, a Bosnian and Herzegovinian historian, archivist and philologist, is well known for his excellent and refined expression in Latin language. He wrote in Latin language historical reviews, annals and positiones (positions), i.e. reports about life of some persons with the purpose of their beatification or canonization (about Nikola Tavelić, Beatrice de Silva and Liberat Weiss). Positiones, despite their strict form, have quite a lot of biographical elements, which makes them stylistically richer than scientific historical works. They allow the author more stylistic freedom and creativity. We shall take Pandžić's position about Nikola Tavelić (1961) as a representative work for his prose expression in Latin language, since it is his only position completely written in Latin. The paper analyzes stylistic characteristics of position, its purpose, structure and content. The paper aims at reaching an insight into the excellence of Pandžić's Latin prose expression as well as linguistic and stylistic processes that influence it. Based on the analysis of his „positio“ we come to the conclusion that in addition to Pandžić's features as a historian, scientist and professional, the features of a crafty Latin scholar are also visible.

Keywords: *Bazilije Pandžić; positiones; Latin expression; stylistics; stylistic analysis.*